

Boekbespreking: de apotheose van een burgerinitiatief?

Bespreking van:

Peeters, Jit & Sutorius, Eugène, e.a. *Uit Vrije Wil. Waardig sterven op hoge leeftijd*. Amsterdam: Boom, 2011, 116 pp. € 12,50

Ton Vink

De groep Uit Vrije Wil (UVW) is de gangmaker achter het Burgerinitiatief Voltooid Leven dat mogelijk wil maken dat aan oude mensen die hun leven voltooid achten en waardig wensen te sterven, op hun uitdrukkelijk verzoek hulp bij hun levensbeëindiging mag worden geboden. De Nederlandse Vereniging voor een Vrijwillig Levens-einde (NVVE) en het Humanistisch Verbond (HV) schaarden zich achter het initiatief dat uiteindelijk voorwerp van debat in de Tweede Kamer moet worden. Met het oog op dat debat verschijnt nu deze publicatie, ingeleid door de initiatiefneemster van het eerste uur, Yvonne van Baarle en gelardeerd met interviews met enkele prominente Nederlanders, tevens mede-initiatiefnemers: Mies Bouwman, Jan Terlouw, Dick Swaab en Paul van Vliet. De kern wordt gevormd door de "Proeve van een wet" (pp. 45-54) en een bijbehorende "Memorie van toelichting" (pp. 55-83) door de hoogleraren Eugène Sutorius (strafrecht), Jit Peters (staatsrecht) en advocate Samantha Daniels. Deze kern wordt voorafgegaan door een daarop inleidend hoofdstuk van Sutorius en Wouter Beekman en wordt gevolgd door een kritische beschouwing van de

hand van Govert den Hartogh, emeritus hoogleraar ethiek en tot voor kort lid van een van de regionale toetsingscommissies euthanasie.

In de interviews valt op – behalve dat ze heel aardig zijn om te lezen – dat de geïnterviewden benadrukken dat ze "er" zelf zeker nog niet aan toe zijn, hopen dat het ook nooit nodig zal zijn, hun maatregelen al getroffen hebben, en wetswijziging vooral bepleiten voor anderen. De "Proeve" is kort maar zorgvuldig opgesteld en geheel gemodelleerd naar de Wet Toetsing Levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding (WTL). Dat laatste vergemakkelijkt het vergelijken. Het meest informatief blijkt toch wel de "Memorie van toelichting" die veel moet verhelderen (de zorgvuldigheidseisen inclusief het verdwijnen van het 'uitzichtloos en ondraaglijk lijden', de opleiding van de hulpverlener, de toetsing, en meer). Het zou vermoedelijk een eenzijdige publicatie opgeleverd hebben, als niet ook Den Hartogh gevraagd was om een bijdrage. Het verzoek aan Den Hartogh is in zekere zin opmerkelijk omdat deze zich al uitgesproken kri-

tisch had uitgelaten over het voorstel¹, en dat nu opnieuw doet. Maar die kritiek draagt bij aan de waarde van de publicatie die er het karakter van een *oratio pro domo* door overstijgt. Het geheel maakt de bundel tot een 'blijvertje' in deze discussie, met interessante en toegankelijk geschreven bijdragen. Als bijdrage aan die discussie plaats ik er hieronder op enkele punten kritische kanttekeningen bij.

Strafbaar. Op haar website stelt UVW "hulp verlenen bij een zelfdoding is nog altijd strafbaar" (vandaar het initiatief). Ook in de publicatie zelf wordt herhaaldelijk – door initiatiefneemster Van Baarle, maar ook door de rechtsgeleerden Sutorius en Peters en advocate Daniels – die strafbaarheid benadrukt (bijv. p. 9; p. 65). Dat is een merkwaardige onvolkomenheid, want (en ik heb het dan *niet* over de WTL) dat niet alle hulp bij zelfdoding tot strafbare hulp wordt gerekend, is inmiddels goed gedocumenteerd door diverse gerechtelijke uitspraken.² Deze uitspraken grenzen de strafbare en niet-strafbare

hulp bij zelfdoding van elkaar af en bepalen wanneer de een zou overgaan in de ander.

Zelf beschikken. Een van de kernpunten is dat de zeggenschap over het ontvangen van de hulp in handen ligt van de "oude mensen die hun leven voltooid achten en waardig wensen te sterven" (p.9) Daar worden prachtige volzinnen aan gewijd: "Aan de vrije mens komt de ruimte toe zelf te beslissen over zijn leven én zijn sterven. Zelfbeschikking is immers een wezenlijk beginsel van onze beschaving." (p. 56) En: "Aan de oudere, vrije mens, die zijn leven als voltooid beschouwt, komt de ruimte toe zelf te bepalen hoe en wanneer hij wil sterven." (p. 63) Maar de werkelijkheid van het voorstel is anders. Het is een centrale voorwaarde dat het *verzoek* om hulp vrijwillig, weloverwogen en duurzaam is, maar *de hulpverlener* moet overtuigd zijn dat aan de voorwaarden wordt voldaan. Daarna schakelt deze hulpverlener een onafhankelijke collega-hulpverlener in. Deze tweede hulpverlener geeft een zelfstandig oordeel. Ook wordt vastgesteld dat verwijzing naar een specialist op grond van psychische oorzaken niet nodig is – een depressie ligt immers op de loer (zie Den Hartogh hierover – p. 91). Dat is nodig "opdat de stervenshulpverlener volledig overtuigd is van het feit dat het om een authentieke stervenswens gaat." (p.72) Daartoe voert de stervenshulpverlener minimaal twee "uitvoerige en indringende gesprekken" met de oudere. En pas dan *besluit de hulpverlener* of hij de gevraagde stervenshulp zal verlenen. Dat "de oudere, vrije mens, die zijn

1 Bijvoorbeeld in zijn "Voltooid leven. Binnen of buiten het wettelijk kader?" *Nederlands Juristen Blad* 86 (2011) 4, 224-230.

2 Zie www.uitvrijewil.nl, bezocht op 23/2/2011. Niet *alle* hulp bij zelfdoding geldt als *strafbare* hulp: Hoge Raad 1995 (NJ 1996, nr. 322); Rechtbank Den Bosch 2002 (LJN AE1930); Hoge Raad 2005 (LJN AR8225); Rechtbank Amsterdam 2007 (LJN AZ6713). Ook de NVVE laat op de webpagina "Informatie over zorgvuldige zelfdoding" ten onrechte weten: "Hulp bij zelfdoding door niet-artsen is strafbaar." De NVVE voegt daar zelfs nog aan toe: "Niet-artsen zijn tot nu toe hiervoor altijd gestraft." Twee van de hier vermelde rechtszaken betroffen niet-artsen en eindigen in vrijspraak!

leven als voltooid beschouwt" dit zelf bepaalt, is dus onjuist.

Dat blijkt ook uit het standpunt van het ondersteunende HV. Op 16 februari j.l. vond er een vooroverleg plaats tussen UVW en de Tweede Kamer commissie Veiligheid & Justitie en diezelfde dag laat het HV in een "Position paper Voltooid Leven" over het initiatief weten: "Deze route, uitgewerkt in een wetsvoorstel door Stichting Uit Vrije Wil, wil de weg wettelijk vrijmaken voor niet-medische hulpverleners om verzoeken om levensbeëindigende hulp te beoordelen en in te willigen. Het gaat om speciaal daartoe opgeleide stervensconsulenten met een achtergrond in existentiële problematiek, die bevoegd worden om een beslissing te nemen over het verzoek (cursiveringen toegevoegd)."³

De 'pil van Drion'. Naast zelfbeschikking komt ook Huib Drion talloze malen ter sprake.⁴ Maar daarbij ontsnapt het aan de aandacht dat Drion een rechtsgeleerde was met een duidelijk andere opvatting over de zelfbeschikking van ouderen, dan de rechtsgeleerden die het burgerinitiatief ondersteunen. Vandaar dat de naar Drion vernoemde spreekwoordelijke 'pil' in het voorstel van UVW onmogelijk wordt gemaakt. Immers, nadat de stervensconsulent heeft vastgesteld dat aan de gestelde voorwaarden is voldaan, schrijft de arts een recept uit (zomaar? Of checkt de dokter nog?) en worden de middelen verstrekt aan de oudere

die wil sterven: "De hulpverlener ziet erop toe – en blijft er dus zelf bij – dat de oudere de middelen zelf en op de juiste wijze inneemt." (p.73) Dat de oudere nog jaren, gerustgesteld door het bezit van de bewuste middelen, verder leeft – Drion verwijst daar expliciet naar – wordt hem of haar door UVW niet toevertrouwd.⁵

UVW en WTL. "Een wens tot euthanasie bij een voltooid leven is volgens de huidige wet niet mogelijk. Dat onderscheid is eigenlijk wonderlijk, want voor ons brein is er geen verschil tussen lichamelijk, psychisch of existentieel lijden." Aldus Dick Swaab (p. 87), die zal bedoelen het *honoreren* van die wens. Nu is het opvallend dat de voorbeelden die UVW ter illustratie van het 'voltooid leven' geeft heel goed zouden kunnen vallen binnen de voorwaarden van de huidige WTL (zie ook Den Hartogh, p. 92 e.v.). Daarbij gaat het om de uitzichtloosheid van de situatie, de ondraaglijkheid van het lijden, of het vooruitzicht daarop. In die situatie is het wel aan te raden niet te spreken van 'voltooid leven' maar van "lijden aan het leven"⁶ of "lijden ten gevolge van

3 "Position paper Voltooid Leven, 16-2-2011": www.humanistischverbond.nl.

4 Zo ook in de NVVE brochure "Voltooid Leven." www.nvve.nl.

5 Vergelijk mijn "Dodelijke pillen als geruststelling", *Medisch Contact* 66 (2011) 6, 338-339. Dat die 'pil' verkrijgbaar is – zonder "list en bedrog" – lijkt alle auteurs te ontgaan.

6 Vergelijk: "KNMG concept standpunt over de rol van de arts bij het zelfgekozen levenseinde", Utrecht, november 2010. Het burgerinitiatief is zeker van invloed geweest op het naar buiten brengen van dit standpunt. Het bekende rapport van de Commissie-Dijkhuis (n.a.v. de zaak-Brongersma) heeft jarenlang in een la gelegen.

voortdurend inleveren”⁷ en duidelijk te maken dat dit lijden gezien wordt als een gestalte van het ‘uitzichtloos en ondraaglijk lijden’ waar de WTL over spreekt. En dit lijden – daarin heeft Swaab gelijk – is wel degelijk ook existentieel. Hoewel de beoogde wetswijziging hier niets toevoegt, benadrukt Den Hartogh (p.97/8) dat de waarde van het burgerinitiatief z.i. ligt in het blootleggen van een mogelijk tekort bij artsen op dit punt. Maar: “De eis [van gezichtloos en ondraaglijk lijden] te laten vallen omdat hij door artsen verkeerd zou worden uitgelegd, geeft aan de artsen die dat doen precies het verkeerde signaal.” (p. 98)

Ook de auteurs van de “Memorie van toelichting” realiseren zich de bijzondere verhouding tot de WTL, maar dat levert een curieuze conclusie op: “Dit betekent ook dat wanneer een verzoek om stervenshulp op basis van de ene wet wordt afgewezen, alsnog een beroep op basis van de andere wet kan worden gedaan.” (p. 76) Is dat letaal shoppen? Of liever meteen naar de stervenshulpverlener?

Het valt ook op dat er in het voorstel een *verwijsplicht* ontbreekt voor de stervensconsulent die het verzoek van een oudere afwijst⁸. En wat er moet gebeuren bij (dreigende) mislukking van een zelfdoding is evenmin duidelijk. Is er een arts die dan euthanaserend ingrijpt? Artikel 293 dat daartoe strekt komt in de “Proeve” niet voor.

7 A. van Bergen, *Mijn moeder wilde dood*. Amsterdam 2010. Zie ook Den Hartogh, p. 93.

8 Die ontbreekt ook in het recent gelanceerde NVVE-plan voor een levenseindekliniek.

Leeftijdsgrens 70+. Zonder deze leeftijdsgrens verwacht UVW onvoldoende steun onder politici. Ter verdediging wordt erop gewezen dat vaker een leeftijdsgrens wordt gehanteerd, bijvoorbeeld bij het behalen van een rijbewijs. Dat moge zo zijn, maar de ene leeftijdsgrens is de andere niet en de initiatiefnemers geven blijk van weinig inzicht in hun eigen doelgroep. Die heeft een leeftijd waarop er door de loop der jaren en het eigen levensverhaal verschillen zijn ontstaan die zich geheel onttrekken aan de willekeur van deze leeftijdsgrens. Anders gezegd: Het verschil tussen achttien en zestien jaar is van een volstrekt andere orde dan tussen achtenzestig en zeventig jaar.

Een apotheose? Het burgerinitiatief wordt ondersteund door zo'n 117.000 ondertekenaars. Nog voordat er van een Kamerdebat sprake is lanceerde de NVVE met haar rond de 117.000 leden (hier zou wel eens een groot deel van het antwoord op de wat retorische vraag van Sutorius en Beekman naar de “massale bijval” voor UVW kunnen liggen; p.29) een nieuw initiatief: de levenseindekliniek. Dat er een forse ruis zit op de communicatie tussen de top van de NVVE en UVW mag duidelijk zijn: de levenseindekliniek wil (zonder leeftijdsgrens) stervenshulp verlenen, onder andere “aan oude mensen die hun leven voltooid achten en waardig wensen te sterven”. Doel en doelgroep van de NVVE komen overeen met UVW. Maar essentieel is: de levenseindekliniek, aldus de NVVE met veel nadruk, is mogelijk *binnen* de grenzen van de (euthanasie)wet. Wetswijziging is er niet voor nodig. Is daarmee het door

UVW beoogde proces van wetwijziging niet tot zinloosheid veroordeeld? Nut en noodzaak voor de Tweede Kamer om aan wetwijziging te beginnen komen hiermee immers te vervallen.

De aanvankelijk geuite vrees dat kleine fundamentalistische christelijke

partijen het initiatief de parlementaire doorgang zouden verhinderen, blijkt ongegrond. Dat doet de NVVE. Als dat klopt, dan maakt dat de hier besproken publicatie tot de (waardevolle) apotheose, hoogtepunt *en* eindpunt, van dit burgerinitiatief.